

Nyelvjárási adatok

Debreceni céh-iratok az ipar nyelvének magyarosításáról

„A' Betsülletes Kerékgyártó Czéh Végezésinek Protocolluma. 1814.“
című jegyzőkönyv 7. lapjáról:

„Ki írott Czikkejje Sz. K. Debrecen Várossa Rendtartási Jegyző Könyvének 1832 *dik* Esztben December 29kéről

'Kinek kinek ki e Magyar hazát lakja s lakójának kívánná magát neveztetni főbb haza fiúi kötelessége közzeszámíltatván Nemzeti Magyar nyelvünknek más idegen nyelvekből vett és töbnyire különösen a Mester Emberek által elrontva használt szavaktól és elnevezésektől való tisztítása a régi rossz szavak helljett, újj jó szavakkal leendő bővítése egy szóval Nemzeti nyelvünknek pallérozása és tökéletesítése, ezen nemes tzelra fordította, Felséges Kirájunk kegyelmessége és Nádor Ispán Ó Császári Kiráji Hercegsége hatalmas párt fogása allatt a Törvény rendelése szerént fel' állított Magyar tudós társaság is fő figyelmét a midőn ennek a Városnak Mestereit is Kivánja fel szállíttatni kézi Mesterségekben elő forduló Műszerek és Munkák Neveinek Magyar nyelvenn leendő előadása és azoknak összeve szedése eránt — Arra nézve tehát az érdeklétt fel szólításnak minél előbb kívánt fogamatja s a teendő Munka használható légyen Czéh biztos szenátor Úrakra bizattatik a kívánt tzelnek ollj móddal leendő eszközlése hogy a biztosságok alatt lévő Czéhekbenn gyülest tartatván azonn Mesterek közzül kik a Czéhek által javaltatnak és a Munka végre hajtására alkalmasoknak ítéltetnek különösen pedig ha találtatnak oljanok a kik mind a Magyar mind pedig a Német nyelvben járatosok hármat hármat nevezzenek ki és tegyék kötelességekbe hogy a Mesterségekre tartozó Műszereknek és Munkáknak Magyar neveit mint szokásban lévő és bé vett Mester szavakat jegyezzék ki magyarázattal hogy ki ki a Műszernek és munkának ki jegyzett nevét meg érthesse, vigyázzván arra hogy a melljeknek még jó Magyar nevek nem vólna azokat más nyelvből vett névenn jegyezzék ki ugyan de igyekezzék azokat Magyar nyelven is ki tenni és az oljanokat mint újj és általok javalt Mester szókat egy tsillaggal vagy Keresztel jegyezzék meg el készülvén a munka azt biztos élöl ülések alatt tartandó Czéh Gyülesben ólvastassák fel és visgáltassák meg és a mellj szavak helljett ne talám jobbak és alkalmatossabbak adatnának elő, azok is jedgyzödjenek fel minek utánna pedig a Munka ilj móddal el készül egy példánybann tartasson meg az illető Czéhnél, egyben pedig mutatódjon be adándó tudósítás mellett egyszersmind pedig serkentsék a hejj béli Mestereket hogy a Műszereknek és Mesterségekben elő forduló munkáiknak Magyar nevezeteikkel éljenek és abban gyakorolják a Mesterség tanulása kezdetébenn inassaikat is a Czéhgyülesekéből pedig a Más nyelven való beszéllést egyátaljába irtsák ki

Ki adta Nagy Sándor
Fő Jegyző Mp.“

U. o. 9. lap. „Erre nézve a Kerékjártó Mesterséghez megkívántató szerszámoknak és kész munkáknak Magyar nyelven való ki neveztetései így következnek

Fa szerszám

Eszterga .
Gyalú pad
Kerék szék
Vonó szék
Fen álló faragó tőke
Simitó jukas fa
Talp szorító szék
Talp tzirkalmazó

Vas szerszám

Rámátlan nagy fűrész
Rámás fűrész
Fél élű faragó fejsze
Nagy hasító fejsze
Kapotska
Bárd
Kisebb és nagyobb kerékagy fúrók
Kisebb és nagyobb félélű fúrók
Kisebb és nagyobb két élű fúrók
Kisebb és nagyobb szeglet visők
Kisebb és nagyobb gömböjű visők
Kisebb és nagyobb laposs visők
Görbe és egyenes tzirkalom
Két nyelű görbe és egyenes vonó kések
Kisebb és nagyobb pöröjök
*Citling
*Colstoch
Kisebb és nagyobb gyalúk
Ráspoj és reszelő

Kész munkák

Egy fedeles hintó és ennek darabjai
Negy kerék
Két viselt tengej
Egy görbe rúd nyila és erre való kiséfa
Két rúd szárnya
Felhértz hamfa
*Első féderstoch
Ötödik kerék az ahoz való két szárnyával
*Troger
Nyújtó az ahoz való két szárnyával
*Hátulsó féderstoch
Hintónak hátulsó bakja
Az egész korba és ennek darabjai
*sveller és az abba való keresztfák
Az abba való oszlopok
Felső karjai és az abba való keresztfák

Az ahoz való táblák és ajtók
 Gömböjü fedél fák
 ülés és láb deszkák

Egy egész Magyar szekér és ennek darabjai

Négy kerék részenként
 Agy, küllő, talp,
 Rúd nyila két rúd szárnya
 Első tengej
 Simej
 Fergettyü
 Felhértz hámfa
 Első sarogja ennek zápjai
 Nyújtó nyila ennek két szárnya
 Tengej hátulsó
 Vánkus
 Hátulsó sarogja és ennek zápjai
 Óldal ahoz való sallangó
 Löts
 Ekhó és ahoz való lábak

• die 21 a. Januar 1833“

Az anyag Debrecenben, a Hajdú-Bihar megyei Közlevéltárban ideiglenes helyen őriztetik, s a Déri Múzeumtól átvett Debrecen-városi céhiratok közt található.

Kalapos céh iratai. Limitációk, szabályzatok. 1793—1832.

1. lap. „Ki írott Czikkellye Szabad Királyi Debretzen Várossa Rendtartási Jegyző Könyvének az 1832 k Esztendő December 29dikéről.

(A kerékgyártó céhnél már kiírt szöveg, itt-ott más helyesírással.)

Ki adta Vámosy Károly V. Notar.“

3. lap. „Ki írott nevei Szabad Királyi Debretzen Városában lévő Kalapos Czéhnek az Mesterséghez tartozandó Műveknek és Müszereknek mellyek még mind eddig az ideig Magyar és Német nyelven neveződtek Németről az lehetőségik Magyarra által forditódtak eszerént 1833 Januarius 17dikén

Magyar nevei

Német nevei

1. ször. Gyapju válogatás az az a gyapjút 3 felé hánni	1. Voln Claben
2. ször. Kárt szék v. Tipó Szék melyen az gyapju megfűsulódik	2. Krempel stul
3. ször Gyapju fűsü vagy Körömpöly	3. Chardáts.
4. szer Fűsü v. Körömpöly deszka	4. Chardats predel
5. ször Csapó fa	5. Faochpon
6. Bél húr v. Sinór	6. Faochsnur
7. Sinor verő fa	7. Mochholtz
8. Öszve húzó	8. Siboerch
9. Keresztül verés t. i. az gyapjút	9. Oblaitern
10. Minek utánna az gyapju keresztül verődik és egy Kalap négy részekre osztódik ugy mint kettő kissebb kettő nagyobb nevezük az nagyobbat sziv lap az kissebbet szil lap	10. Hertzfaoch Bant faoch vagy rant faoch

11. Nyomó szita	11. Faochszib
12. Körül tépni az lapokat	12. Ruffen
13. Állító lepedő	13. Filtztuch
14. Pléh	14. Plech
15. Apró ruhák melyekkel az letsapott gyapjuk az lepedőbe külön külön bé takarodnak hogy az meleg pléhen öszve ne ragadjanak	15. Filtzhern
16. Az hol a szén tűz ég kis koh	16. Filtzhert
17. Az letsapott négy darab lapok lepedőbe az pléhen egy darabba öszve állítódnak hívjuk fél készületü	17. Filtz
18. Az fél készületüt meleg vízben Gyúrni	18. Valchen
19. Fél gyúrásu	19. Stumph
20. Az gyúrásu közben megkivántatik nyújtófa	20. Rorstoch
Előkötő	— Forhenger
Kézi bőr	— Handler
Dörgölőkö mely tengerhab	— Raibstain vagy pemslistain
	— Stoser
	— Form
	— Formpandel
	— Stampher
	— Strafpredel
	— Fiskaod
	— Gratzl
	— Staifstul
	— Piglains
	— Aindisten
	— Platsettzen
21. Feketén való készítéshez szükségesek ezek Hal bőr	
Kis Füsü	
Enyvező szék	
Vasaló vas	
Béparaztatni	
Ki egyenesíteni	
22. És még más olyanok adják magokat elő az mellyek néha elő jönnek illjenek	
Körül vágó	— Runtvalcher
Ripatsos	— Runtz
Rántz	— Faltz
Kalapföldöző gyapjú	— Buisz
Ki főtt	— Cochflech
Juk	— Gnips
Satskó mikor néha nem jól ál öszve	— Paidl
Tipó vas	— Rufaisn

Ezeknek az ki írott neveknek töbnyire mind most az Betsületes Czéhtől tett Magyarázatja mivel mind Német neveik vóltak“

Az anyag Debrecenben, A Hajdú-Bihar megyei Közlevéltárban ideiglenes helyen őriztetik, s a Déri Múzeumtól átvett Debrecen-városi céhíratok közt található.

SÁRKÖZI ZOLTÁN